

УДК 343.13: 343.982.4: 001.8

ДЕЯКІ ПРОБЛЕМНІ ПИТАННЯ ПОЧЕРКОЗНАВЧИХ ДОСЛІДЖЕНЬ У СУЧАСНИХ УМОВАХ НОВОГО ПРОЦЕСУАЛЬНОГО ЗАКОНОДАВСТВА УКРАЇНИ

Узунова О.В., к.ю.н., доцент

Запорізький національний університет

Калюга К.В., к.ю.н., доцент

Класичний приватний університет

Стаття присвячена комплексному дослідженню особливостей почеркознавчих досліджень в умовах дії нового кримінального процесуального законодавства України. Приділяється увага окремим групам труднощів, які зумовлені недостатньою підготовкою матеріалів для проведення досліджень, що виникають у експертів. Аналізуються визначення понять висновок експерта та його зміст з огляду нових положень процесуального законодавства. Звертається увага на нововведення в листі переговорів експертів, що додається до екземплярів дослідження.

Ключові слова: висновок, експерт, експертиза, докази, дослідження, лист переговорів, кримінальне правопорушення, кримінальне процесуальне законодавство, почеркознавче дослідження.

Узунова О.В., Калюга К.В. НЕКОТОРЫЕ ПРОБЛЕМНЫЕ ВОПРОСЫ ПОЧЕРКОВЕДЧЕСКИХ ИССЛЕДОВАНИЙ В СОВРЕМЕННЫХ УСЛОВИЯХ НОВОГО ПРОЦЕДУРАЛЬНОГО ЗАКОНОДАТЕЛЬСТВА УКРАИНЫ / Запорожский национальный университет, Классический приватный университет, Украина

Статья посвящена комплексному исследованию особенностей почерковедческих исследований в условиях действия нового уголовного процессуального законодательства Украины. Уделяется внимание отдельным группам трудностей, обусловленных недостаточной подготовкой материалов для проведения исследований, возникающих у экспертов. Анализируются определения понятий заключение эксперта и его содержание с учетом новых положений процессуального законодательства. Обращается внимание на нововведения в бланке переговоров экспертов, прилагаемого к экземплярам исследования.

Ключевые слова: вывод, эксперт, экспертиза, доказательства, исследование, бланк переговоров, уголовное правонарушение, уголовное процессуальное законодательство, почерковедческое исследование.

Uzunova O.V., Kaliuga K.V. SEVERAL PROBLEMATIC ISSUES OF GRAPHOLOGICAL STUDIES UNDER MODERN CONDITIONS OF NEW PROCEDURAL LEGISLATION OF UKRAINE / Zaporizhzhya national university, Classical Private University, Ukraine

The article is devoted to integrated investigation of special features of graphological studies under the conditions of new criminal procedural legislation of Ukraine. The author pays attention to certain groups of difficulties that experts have to face. These difficulties are caused by insufficient preparation of materials for carrying out the studies. The article analyzes the notion of expert's conclusion and its contents taking into account new provisions of procedural legislation. This paper dwells on the innovations in the letter of negotiations between experts which is enclosed to the copies of investigation.

The authors point out that under modern conditions of the development of independent state of Ukraine we witness a considerable growth of importance of criminal examination in legal proceedings in the process of clearing-up the way of crime commission and getting scientifically grounded evidence. The conclusion of an expert directly influences the process of proving a suspect's guilt. Modern methodology of carrying out graphological studies in Ukraine is still being formed, the processes of its improvement and further development are still in progress. Methodological guidelines and legislative base that reflect these processes are rather young and leave much to be desired. The improvement of legal settlement of fighting against crime gains much importance in this process. A special role in counteracting crime is played by forensic examination as a special form of introducing the achievements of scientific and technological progress into legal proceedings.

Thus, the objective of the article is, firstly, to throw open the information about the realization of judicial reform in Ukraine in the sphere of place and role of graphological studies/examination in legal proceedings (civil, criminal, etc); secondly, to discuss practical issues of the problem; thirdly, to contribute to formation of students' scientific and practical conception of their 'senior colleagues' who study the legal sphere mentioned above; fourthly to investigate the ways of fulfilling the tasks of establishing the actual performer of handwritten notes/signatures; fifthly, the role of a graphologist under new conditions of criminal code of practice of Ukraine. The aim is also to attract the students' attention to modern state of rules of appointing and carrying out graphological investigations under conditions of 'settlement' of this procedure. Because it is at this stage of education a lawyer, or more precisely a legal procedure specialist and criminalist, can be directed towards a correct understanding and skilful use of the resources of graphology, its methodology and methodological guidelines and the processes of appointing, carrying out and implementing results in legal proceedings.

We should stress that the activity of an expert in the process of problem solving is consistent, effectuated according to a certain hierarchy of levels, phases, stages which make up the contents of the methods of

investigation. The information about the possibility of carrying out such investigations will help future lawyers (who want to get another advantage as an experienced specialist) to master the 'art' of clearing up the truth to the full extent. To identify an actual performer of a handwritten note/signature one should address an appropriate specialist. And when it is not just interest or counseling but a necessity to establish a certain jurial fact, one should turn to an accredited graphologist, a forensic expert, in a procedural form and with adherence to all the requirements.

Special attention is drawn to the fact that in the process of crime investigation there often arises the necessity of forensic examination of documents which are material evidence, which were used as a means of crime commission or as a means of concealing traces of a crime or other documents which contribute to clearing-up other circumstances of legal proceedings.

Key words: conclusion, expert, examination, evidence, investigation, letter of negotiations, criminal offence, criminal procedural legislation, graphological investigation.

У сучасних умовах розвитку незалежної держави України суттєво зростає роль криміналістичної експертизи в судочинстві при пізнанні механізму вчинення злочину й отриманні науково обґрунтованих доказів. Висновок експерта безпосередньо впливає на доведення вини підозрюваного. Дотепер іде формування сучасної методики проведення досліджень почерку в Україні, процес її вдосконалення та подальшого розвитку. Методичні рекомендації та законодавча база, які є відображенням цього процесу, ще досить молоді та далекі від досконалості. Значної уваги в цьому процесі набуває вдосконалення правового регулювання боротьби зі злочинністю. Особливу роль у протидії злочинності відіграє судова експертиза як своєрідна форма залучення досягнень науково-технічного прогресу в судочинство.

У розкритті, розслідуванні та запобіганні злочинам важливе значення має проведення почеркознавчих досліджень. Відомо, що ефективність проведення будь-яких досліджень об'єктивно залежить від стану законодавства, який регулює цей процес.

Слід зауважити, що фактично на законодавчому рівні дотепер не повністю врегульовано питання наявності офіційних методик стосовно усіх напрямів проведення досліджень, що є однією з причин різного тлумачення методичних рекомендацій загальної теорії судової експертизи.

Проблемні питання та надбання нового Кримінального процесуального кодексу України (далі – КПК України) дуже жваво обговорюються на численних нарадах, семінарах, конференціях і круглих столах.

Отже, метою цієї статті є, по-перше, зробити доступною інформацію про реалізацію правової реформи в Україні в частині місця та ролі почеркознавчого дослідження/експертизи в провадженнях (цивільному, кримінальному тощо); по-друге, обговорити практичні проблеми процесу з тематики; по-третє, сприяти становленню наукових та практичних уявлень студентів про їх «старших колег», що досліджують вказану правову проблематику; по-четверте, дослідити шляхи реалізації завдань встановлення виконавців рукописних записів/підписів; по-п'яте, роль експерта/спеціаліста почеркознавця в нових реаліях дії КПК України. Звернути увагу студентів на сучасний стан технології призначення та проведення почеркознавчих досліджень в умовах «врегулювання» цієї процедури. Бо саме на цьому етапі формування юриста, а точніше процесуаліста та криміналіста, можна зорієнтувати на вірне розуміння та вмиле використання можливостей почеркознавства, його методик і методичних рекомендацій та процесів призначення, проведення, застосування результатів у провадженнях.

Під час розслідування злочинів часто виникає необхідність у криміналістичному дослідженні документів, що є речовими доказами – використаних або як засобу вчинення злочину, або як засобу приховування його слідів, а також документів, що сприяють з'ясуванню інших обставин кримінального провадження.

Такі дослідження проводяться з метою з'ясування: чи виконано рукописний текст (рукописні записи) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) певною особою?; чи виконані рукописні тексти (рукописні записи) у документі (документах) (назва документа та його реквізити, графа, рядок) однією особою?; чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) тією особою, від імені якої він зазначений, чи іншою особою?; чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під

впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?; чи виконано підпис від імені особи (прізвище, ім'я, по батькові особи, від імені якої зазначено підпис) у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) під впливом збиваючих факторів (природних, штучних)?; чи перебувала особа, яка виконала рукописний текст документа (назва документа та його реквізити, графа, рядок), у незвичному стані?; чи виконано рукописний текст у документі (назва документа та його реквізити, графа, рядок) навмисно зміненим почерком?; особою якої статі виконано рукописний текст?; до якої групи за віком належить виконавець рукописного тексту [1]?

Діяльність експерта при вирішенні цих завдань є послідовною, підпорядкованою певній ієрархії рівнів, етапів, стадій, що складають зміст методик дослідження.

Інформація про можливість проведення такого дослідження допоможе в повному обсязі оволодіти «мистецтвом» з'ясування істини усім майбутнім правознавцям, хто хоче отримати ще одну перевагу, як досвідченому юристу.

З метою ідентифікувати виконавця рукописного запису/підпису, потрібно звертатися до відповідного фахівця. А коли це не просто інтерес чи консультація, а необхідність встановити відповідний юридичний факт – до акредитованого фахівця-почеркознавця судового експерта і в процесуальній формі з дотриманням вимог.

Як свідчить практика, під час проведення судово-почеркознавчих досліджень, у експертів виникають певні труднощі, які зумовлені недостатньою підготовкою матеріалів для проведення досліджень, що надходять від слідчих і суддів та недостатньою обізнаністю сторін у питаннях методик и проведення цього виду експертизи, що впливає на якість та терміни виконання досліджень. Разом з тим, термін розгляду справ має суттєве значення для суб'єктів процесів.

У КПК України, прийнятому Верховною Радою України в квітні 2012 року, питання судової експертизи майже не регламентовані.

Так, зокрема, відсутні визначення понять первинної, додаткової, повторної, комісійної та комплексної експертиз. Разом з тим, визначення цих понять мають значення для реалізації принципів судово-експертної діяльності, а саме: законності, незалежності, об'єктивності і повноти дослідження.

Крім того, нормами КПК України передбачена можливість призначення експертизи не тільки одному експерту а й експертам, що за своїм змістом носить комісійний характер. При цьому, законом не врегульовано статус кожного експерта та межі його окремих повноважень, порядок організації проведення таких експертиз та випадки складання ними одного чи окремих висновків. Це також стосується і випадків, коли для вирішення завдання необхідне залучення експертів з різних галузей знань, тобто проведення комплексної експертизи. Однак, у чинному КПК України взагалі відсутні норми щодо можливості проведення таких експертиз.

Разом з цим, діючим КПК України експертиза може доручатися не тільки одному експерту, експертам, а й експертній установі, проте не визначено порядок організації проведення експертизи саме в експертній установі, безпосередньо експертом, який працює в установі чи її керівником.

На підставі нових положень КПК України, коротко охарактеризуємо ті зміни, яких зазнала процедура проведення експертизи.

По-перше, за ст.242 КПК України, експертиза проводиться за зверненням сторони кримінального провадження або за дорученням слідчого судді чи суду, якщо для з'ясування обставин, які мають значення для кримінальної справи, необхідні спеціальні знання. Отже, під час судового розгляду як доказ може бути надано одночасно два висновки, виконані різними експертами з одних і тих питань, як за дорученням сторони обвинувачення так і сторони захисту. Поряд з тим, у разі залучення експерта стороною захисту самостійно або за її клопотанням слідчим суддею, слід мати на увазі, що на вирішення експерту можуть бути поставлені й інші питання, які мають значення для кримінального провадження та судового розгляду і стосуються об'єкту дослідження та не вирішувалися під час проведення експертизи, призначеної стороною обвинувачення. Така можливість забезпечує повноту дослідження усіх матеріальних об'єктів, явищ і процесів, які містять інформацію про обставини справи;

По-друге, судова експертиза може бути призначена відразу ж після внесення інформації про кримінальне правопорушення до Єдиного реєстру досудових розслідувань. Це є позитивним нововведенням у новому КПК України. Якщо раніше підставою проведення експертизи була постанова органу дізнання та слідчого, яка виносилася після порушення кримінальної справи, то в новому процесі судова експертиза може бути призначена одразу ж після внесення інформації про кримінальне правопорушення в Єдиний реєстр досудових розслідувань.

По-третє, у разі відмови слідчого, прокурора в задоволенні клопотання сторони захисту про залучення експерта особа, що заявила відповідне клопотання, має право звернутися з клопотанням про залучення експерта до слідчого судді (при задоволенні клопотання – експертиза проводиться безкоштовно для особи, яка звернулася з клопотанням і довела, що вона не може залучити експерта самостійно через відсутність коштів чи з інших об'єктивних причин).

По-четверте, новим КПК України суттєво змінено визначення поняття висновку експерта та його змісту. Зокрема, ст.101 встановлено, що висновок експерта – це докладний опис проведених експертом досліджень та зроблені за їх результатами висновки, обґрунтовані відповіді на запитання, поставлені особою, яка залучила експерта, або слідчим суддею чи судом, що доручив проведення експертизи. У свою чергу, ст.102 містить перелік основних складових змісту висновку експерта, серед яких пунктом 6 зазначено, що висновок повинен містити докладний опис проведених досліджень, у тому числі методи, застосовані у дослідженні, отримані результати та їх експертну оцінку. Тобто, можна дійти висновку, що під час оцінки судом двох висновків з аналогічних питань, складених різними експертами, які можуть бути подані як стороною обвинувачення, так і стороною захисту, та у разі їх розходження, питання застосованих експертом методів матиме вирішальне значення для врахування та покладення результатів експертизи в основу рішення;

По-п'яте, здійснення експертизи покладається на експерта, яким є чітко визначена особа. Слід зазначити, що в Законі України «Про судову експертизу» встановлено чіткі вимоги до осіб, які мають право здійснювати судово-експертну діяльність. Позитивним зрушенням у новому КПК України є конкретизація обсягу прав та обов'язків експерта.

Треба приділити увагу новій, а точніше оновленій процедурі переговорів експертів, у провадженні яких знаходяться матеріали почеркознавчого дослідження з особами – «замовниками» (слідчий, суддя, слідчий суддя, сторони та інші учасники провадження) [2, 5].

У практиці вони майже кожного разу звертаються з проханнями проконсультувати стосовно: експертизи, яку вони призначають, а якщо вони цього не роблять, то роблять таку кількість процесуальних і з судової експертизи помилок, що навіть досвідчені експерти не завжди можуть «розшифрувати» цю «абракадабру».

Зараз переговори оформлюються в письмовій формі листом переговорів (іл. № 1.), який додається до екземплярів дослідження (експерта/спеціаліста).

Ілюстрація № 1. Лист переговорів.

Дата	П.І.Б., посади осіб, які вели переговори	Короткий зміст переговорів, які рішення прийняті

Висновок експерта (протокол) № ___ від «___» _____ 20__ року

При підготовці матеріалів для експертизи, формулюванні питань експерту допустимі попередні консультації особи, що призначає експертизу, зі співробітниками та керівником установи, куди буде направлено ці матеріали разом з постановою про призначення. Обговорення ж особою, що призначила експертизу, та експертом перебігу дослідження не рекомендується з метою забезпечення об'єктивної оцінки експертизи. Винятки становлять випадки, коли в експерта виникає під час перебігу дослідження необхідність в отриманні додаткових матеріалів для порівняльного дослідження. Ці матеріали на прохання експерта збирає особа, котра призначила експертизу, проте, потрібні для цілей дослідження умови їхнього отримання пояснює експерт.

Такого ж самого криміналістичного і процесуального аналізу потребують й інші види досліджень.

Авторами для написання цієї статі досліджувалися роботи (а також, застосовано окремі положення робіт) таких видатних вчених, як В.П. Бахін, В.П. Бож'єв, Т.М. Добровольська, В.І. Комісаров, В.О. Коновалова, А.І. Манцвєтова, З.С. Мелєневська, В.В. Ліповський, В.Г. Лукашевич, В.Ф. Орлова, М.О. Селіванова, А.Б. Соловйов, С.А. Ципенюк, М.І. Хавронюк, О.О. Чувняєв, С.А. Шейфер, В.Ю. Шепітько, О.В. Юнацький та ін.

ЛІТЕРАТУРА

1. Інструкція про призначення та проведення судових експертиз та Науково-методичних рекомендацій з питань підготовки та призначення судових експертиз та експертних досліджень : Затверджено Наказом Міністерства юстиції України від 08.10.1998 р. № 53/5 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon1.rada.gov.ua/laws/show/z0705-98>
2. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України у зв'язку з прийняттям Кримінального процесуального кодексу України : Закон України [Текст]. – Х. : Одиссей, 2012. – 369 с.

УДК 343.72: 343.346

ПОНЯТТЯ «ІНШІ ОБСТАВИНИ ВЧИНЕННЯ КРИМІНАЛЬНОГО ПРАВОПОРУШЕННЯ» ТА ЇХ ДОКАЗУВАННЯ ПРИ ВЧИНЕННІ ШАХРАЙСТВА НА ОБ'ЄКТАХ ЗАЛІЗНИЧНОГО ТРАНСПОРТУ

Босак О.О., ад'юнкт

Національна академія внутрішніх справ

У статті встановлено та досліджено обставини предмету доказування, вказані у пункті 1 частини 1 статті 91 КПК України як «інші обставини вчинення кримінального правопорушення». Охарактеризовано особливості та важливість доказування цих обставин при розслідуванні шахрайства на об'єктах залізничного транспорту.

Ключові слова: обставини учинення шахрайства, потерпілий, обстановка учинення шахрайства, суспільно небезпечні наслідки та причинний зв'язок учинення шахрайства.

Босак О.А. ПОНЯТИЕ «ДРУГИЕ ОБСТОЯТЕЛЬСТВА СОВЕРШЕНИИ УГОЛОВНОГО ПРЕСТУПЛЕНИЯ» И ИХ ДОКАЗЫВАНИЯ ПРИ СОВЕРШЕНИИ МОШЕННИЧЕСТВА НА ОБЪЕКТАХ ЖЕЛЕЗНОДОРОЖНОГО ТРАНСПОРТА / Национальная академия внутренних дел, Украина

В статье установлено и исследовано обстоятельства предмета доказывания, указанные в пункте 1 части 1 статьи 91 УПК Украины как «иные обстоятельства совершения уголовного правонарушения». Охарактеризованы особенности и важность доказывания этих обстоятельств при расследовании мошенничества на объектах железнодорожного транспорта.

Ключевые слова: обстоятельства совершения мошенничества, потерпевший, обстановка совершения мошенничества, общественно опасные последствия и причинная связь совершения мошенничества.

Bosak O.A. CONCEPT «OTHER CIRCUMSTANCES A CRIMINAL OFFENSE» AND WHEN MAKING DOKAZIVANIYA FRAUD AT THE RAILWAY / National academy of internal affairs, Ukraine

The paper identified and investigated the circumstances of the subject of proof referred to in paragraph 1 of Part 1 of Article 91 of the Criminal Procedure Code of Ukraine as "other circumstances of a criminal offense." The features and the importance of proof of these circumstances in the investigation of fraud in railway transport.

Crime is understood as an element of the objective side of the crime, which occurred in a particular time and place in a certain sense. Proceeding from the above, that scientists are not fully taken into account the other circumstances of the criminal case. In particular, in the proof in the criminal process, especially must be installed in the circumstances pertaining to the crime. This refers to the object and purpose of the following signs of crime, which determine is the action or inaction in accordance with the criminal law, and if you have time, place, method and conditions, conditions under which they occur.